

Kitap İnceleme

Konut Sorunu

Sahra Melis AKPINAR¹

ORCID: 0009-0007-3032-5024

28 Kasım 1820 yılında Prusya'da dünyaya gelen Friedrich Engels, önemli bir siyaset bilimci, filozof ve aynı zamanda da tarihçidir. Arkadaşı Karl Marx ile birlikte Marksist düşünceyi ortaya koyan Engels ilk Marksist olarak da bilinmektedir. Komünist kuramın geliştirilmesi ve daha iyi anlaşılması için Marx ile Komünist Manifesto'yu kaleme alan Engels, aynı zamanda Marx'ın yazmakta olduğu Das Kapital'in araştırmaları için de kendisine yardımcı olmuştur. Karl Marx'ın bilinen önemli eserlerinden biri olan Das Kapital'in son iki cildi ise, kendisinin vefat etmesinin ardından Engels tarafından tamamlanmıştır. Friedrich Engels 1895 yılında, Londra'da kaldığı bir otel odasında yazmakta olduğu makalenin başında ölü olarak bulunmuştur. Başlıca eserleri; Komünizm İlkeleri (1847), Konut Sorunu (1872), Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni (1884)'dir.

Konut Sorunu, Engels'in Leipzig'de yayımlanan Der Volksstaat için 1872 yılında yazdığı üç makalenin bir araya getirilerek yeniden basılmış halidir. Eser, büyük kentlerde oluşan sel baskınlarının neden önlenemediği, işçilerin yaşadığı evlerin ufak çaplı sarsıntılar sonucunda neden kolayca yıkılabildiği ve herkesin oturduğu evin sahibi olmak istemesinin devrimci bir talep olup olmadığı gibi çeşitli sorulara cevaplar sunar. Engels Konut Sorunu'nda, Fransız ekonomist ve düşünür olan Proudhon'un işçileri yakından ilgilendiren konut sorununa dair sunduğu çözüm önerilerinin sonuçsuz kalma nedenlerini ve kapitalist üretim tarzının ortaya çıkardığı toplumsal sorunların ele alınma biçimini tartışmaktadır.

Engels, konut sorununu incelediği bu eserinde kapitalist sistemle birlikte insani ilişkilere de değinmekte ve bu ilişkileri ortadan kaldırmadan mevcut konut sorununun önüne geçilmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Eserin 1800'lerin ikinci yarısında kaleme alındığı göz önünde bulundurulduğunda, içerik olarak değinilen tüm sorunların bugün az gelişmiş metropol şehirlerde yaşanmaya devam ettiği görülmektedir. Kentlerin gelişim süreçlerini şekillendiren ve anlam katan sermaye, kentlerin şekillenmesinde de büyük bir rol oynamaktadır. Bu durum, elbette varsıl kesimin bir seçim yaptıktan sonra bu

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

seçimlerden arta kalanlar ile daha yoksul kesimin yetinmek durumunda kalması sonucunu doğurmaktadır (Harvey, 2002:166-167).

Engels'e göre konut sorunu, yalnızca bugüne ait bir sorun olmamakla birlikte daha önceki ezilen sınıflardan farklı olarak modern proletaryaya özgü olmayan, ancak geçmişten bugüne tüm ezilenlerin yaşadığı son derece eşit bir sıkıntı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunu ortadan kaldırmamanın bir tek amacı olduğuna vurgu yapan Engels, bu durumun, çalışan sınıfın egemen sınıf tarafından sömürülmesine ve ezilmesine tümüyle son vermek ile mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Konut kıtlığından anlaşılmaması gereken büyük kentlere doğru yaşanan göçe bağlı olarak artan kontrolsüz nüfus artışları ve bu nedenler ile ortaya çıkan kötü barınma şartlarının daha da kötüleşmesidir. Önü alınamayan kira artışları, evlerde tek başına yaşayan işçilerin kalabalıklaşmasına sebep olmaktadır. Bu çerçevede en kırılgan nokta ise, bazı insanlar için bu tablonun daha da acımasız bir hale dönüşmesi ve barınacak herhangi bir yer bulmalarının gittikçe imkansızlaşmasıdır. Sorunun bu şekilde sıklıkla dile getirilmesinin en önemli nedeni ise işçi sınıfı ile sınırlı kalmayan konut kıtlığının son dönemlerde küçük burjuvaziye de gittikçe etkilemeye başlaması gerçeğidir. Daha modern ve görece büyük kentlerdeki işçilerle beraber küçük burjuvaların bir bölümünün maruz kaldığı konut kıtlığı, kapitalist üretim tarzının sebep olduğu sayısız ikincil sorunlardan yalnızca birisi olmakla beraber, bu durum kesinlikle kapitalist sistemin işçiyi sömürmesinin doğrudan bir sonucu olarak görülmemektedir. (Engels, 2022: s.27-28).

Modern büyük kentlerin büyümeye devam etmesi, başta merkez bölgeler olmak üzere toprağa yapay ve çoğu zaman da anormal bir şekilde değer kazandırmaktadır. Ancak, merkezi konumlarda bulunan ve yıkılarak yerine yenileri inşa edilen işçi konutları tıka basa doldurulsalar dahi kiralaları, hiçbir zaman üst sınırın üzerine çıkmamakta veya çok yavaş bir şekilde artış göstermektedirler (Engels, 2022: s.29-30).

Engels, konut sorununda iki taraf olduğunu ifade etmekte ve bu taraflardan birinin kiracı, diğerinin ise ev sahibi olduğunu belirtmektedir. Kiracı, belirli bir ücret karşılığında konutta kalma ve barınma hakkını satın almak istemektedir. Kiracı kendi parasına sahip olabilmekte veya kredi kullanabilmekte, ancak bu kredi tefeci fiyatı ile kiraya ek bir ekleme yapılarak yine ev sahibinden tahsil edilmek durumunda olmaktadır. Bakıldığında sıradan bir meta satışı olan bu durum, burjuva ve proleter arasında veya kapitalist ile işçi arasında gerçekleşen bir işlem olmayacaktır. Kiracı taraf işçi dahi olsa parası olan taraftır ve sahip olduğu bu para ile konutun kullanım hakkını devralabilmek adına ona ait olan bu metayı, ki buradaki meta emek gücüdür, satması yahut bu emek gücünü yakında satılabileceğinin güvencesini verebilmesi gerekmektedir. Kapitalist ise bu durumdan farklı olarak satın almış olduğu emek gücüne hem kendi değerini katmakta hem de kapitalist sınıf arasında bölüşülmesi şartı ile kendi elinde

kalan bir değer üretmektedir. Üretilen bu değeri fazladan bir değer olarak değerlendiren Engels, eldeki değerın toplam tutarının arttığını belirtmektedir. Ancak konutun kiralanma durumunda bu süreç oldukça farklı gelişmektedir. Konutunu kiraya veren kişi, kiracı üzerinden ne kadar kazanç elde ederse etsin, her zaman sahip olduğu, önceden inşa edilmiş olan bir değerin aktarımı söz konusu olacaktır (Engels, 2022: 31).

Engels, büyük ölçekli kapitalist üretimin doğuşundan bu yana işçilerin durumunda her geçen gün bir kötüleşme olduğunu gözlemleyerek burjuva dışında kimsenin bu durumdan endişe duymadığını düşünmektedir. Sınıfsal egemenliği ve her türlü sınıfsal sömürüyü durduracak olan toplumsal dönüşüm, modern ve gelişmiş sanayinin ortaya çıkardığı, toprağa bağlı bırakanları da dahil olmak üzere tüm zincirlerini kırarak büyük kentlerde toplanmış olan proletaryayı hayata geçirebilecektir. Aile ocakları ve kendi evleri bulunan eski kırsal el dokumacıları ise hiçbir zaman bunu başarabilecek bir konuma ulaşamayacaktır. Bunun nedeni ise, açıkça görülebileceği üzere bu düşünceyi hiçbir zaman kavrayamayacak olmaları ve bunu hayata geçirmeyi istememeleri olacaktır. Bu ifadeler karşılık olarak ise Proudhon, son yüzyılın bütün sınai devrimini, el emeğinin yerini devrettiği makineler, buhar gücü ve emeğin üretim gücünü kat be kat yükselten imalatçılık, hiçbir zaman ortaya çıkmaması gereken tiksindirici bir olay olarak nitelendirmektedir. Çünkü Proudhon'un bu düzenden talebi, pazarda mübadele etmesi mümkün olan ve hemen kullanılabilir ayrı ve bağımsız bir ürün imal edilen bir dünyadır. Sürecin devamında ise kişilerin eline emeklerinin eksiksiz karşılığı bir başka ürün olarak geçerse ebedi bir adalet sağlanmış olacak ve sonuçta iyi bir dünya ortaya çıkacaktır (Engels, 2022: 38).

Proudhon'un en iyi dünyası; en küçük halinde bireysel bir çalışma şeklini gelişmiş sanayi dallarında ortadan kaldırmış olan ve diğer alt dallarda ise ortadan kaldırmaya devam eden, bireyin emeği yerine makine gücünü ön plana çıkaran, yararlanılabilen duruma getirilmiş olan doğa gücünün destek verdiği, toplumsal emeği koyan sınai gelişmenin ilerlemesi tarafından ezilmiş durumdadır. İnsan emeğinin üretim yapma yetkinliği, sınai devrimi ile yüksek bir seviyeye ulaşarak çalışmanın herkes tarafından mantıklı bir şekilde paylaştırılması durumunda toplumdaki tüm bireylerin doyasıya tüketim yapabilmesine yetecek miktarda üretmekle kalınmayacak, bununla birlikte bilim, sanat ve toplumsal ilişki biçimi gibi çeşitli alanlarda korunmaya gerçekten değer olan ne varsa korunması gerekecektir. Böylece insan emeği egemen sınıfın tekelinden çıkarak tüm toplumun ortak bir varlığı haline dönüştürülecek ve geliştirilebilmesi için ise her bireye yeterli miktarda boş vakit bırakılması sonucunu doğuracaktır. Çünkü Engels'e göre, insan emeğinin iş gücü yükseldiğinde egemen sınıfın varlığının tüm bahanesi bu nedenle ortadan kalkacaktır (Engels, 2022: 38-39).

Proudhoncu, mülk sahibinin çalışmadan mülküne yatırılmış sermayeden faiz ve toprak rantı elde etmesini adalete karşı bir suç olarak görmektedir.

Bunun son bulması gerektiğine vurgu yapan Proudhon, eve yatırılmış olan hali hazırdaki faizin, satın alınan toprak mülkiyetini temsil ettiği oranda toprak rantı getirmemesi gerektiğini düşünmektedir. Bu durum, bugünkü toplumun temelini oluşturan kapitalist üretim şeklini etkilememektedir. Sömürülen işçinin temelinde emeğinin kapitalistlere satılıyor olması ve kapitalistlerin ise işçiyi, emeğinin gücünün ödenmiş değeri üzerinden daha fazlasını üretmek zorunluluğuna iterek bu durumdan yararlanması bulunmaktadır (Engels, 2022: 42).

Proudhon'a özgü olan konut sorununun çözüm şekli, son derece pratik ve akılcı bir temele sahip olduğundan bugün bile hayata geçirilebilir durumdadır. Ancak bu durumun özünde devrimci bir düşüncenin rahmi değil, burjuvazinin kendisi vardır. Dolayısıyla konut sorununun çözümü, toplumsal diğer sorunların çözümleri ile aynı adımların izlenmesi yoluyla çözümlenmelidir. Arz ve talebin adım adım dengelenmesi, çözümsüz bir çözüm olacaktır. Büyük ve gelişmiş kentlere bakıldığında, akla ve ihtiyaca uygun kullanılması durumunda konut kıtlığı sorununu ortadan kaldıracak miktarda konuta erişmek mümkündür. Bu durum konut sahiplerine mülksüzleştirme politikası uygulamak veya evlerine evi olmayan, evde kalabalık bir grupta yaşayan işçilerin yerleştirilmesi ile gerçekleştirilebilecektir. Proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmesi durumunda herkesin iyi olabilmek için gerekli kıldığı bu önlem, devletin kamulaştırma adımları ve yerleştirme eylemleri kadar basit bir biçimde hayata geçirilebilecektir (Engels, 2022: 46-47).

Engels, Proudhon için de aynısı geçerli diyerek ev kirası veya sermaye faizinin kendisi için hiç fark etmediğini belirterek faizin faiz olduğuna değinmektedir. Toprak rantı ve müteahhidin karı dahil olmak üzere inşaat sermayesi, sigorta ve onarım masrafları ve son olarak karı içeren inşaatın sermayesi kirayı oluşturan temel unsurlar olarak kabul edilmektedir (Engels, 2022: 52).

Engels, konut sorununun Proudhoncu çözümlerine yer verirken bu sorunun küçük burjuvaziyi doğrudan doğruya ilgilendirdiğini ancak büyük burjuvaziyi de dolaylı bir şekilde olsa dahi fazlasıyla ilgilendirdiğinden bahsetmektedir. Son derece kalabalık ve işçilerden oluşan kötü semtlerin bazı dönemlerde kentlerin başına büyük problemlere neden olan salgın hastalıkların çıkış noktası olduğu da kanıtlanmıştır. Kolera, tifo ve çiçek gibi son derece tehlikeli hastalıklar, işçilerin bulunduğu semtlerin havasına ve suyuna mikroplar saçmakta ve bu mikroplar bu bölgelerde neredeyse hiçbir zaman yok olmamaktadırlar. Çünkü bu mikropların yok olmasına uygun olacak bir ortama kavuşmak hiçbir zaman mümkün olmamakta, ilk fırsatta salgın hastalıklara evrilen mikroplar ürettiği yerlerin dışına çıkmayı başararak kapitalistlerin oturduğu sağlıklı ve temiz bölgelere de yayılmayı başarmaktadır. Bu şartların beraberinde getirdiği ölüm ise hem kapitalistleri hem de işçi sınıfını son derece acımasız bir şekilde etkileyerek ortalığı kasıp kavurmaktadır. Ölümcül sonuçlara neden olan salgın hastalıkları kontrol edebilmek için çeşitli derneklerin kurulduğu, kitapların yazıldığı,

yasaların çıkarıldığı ve işçilerin barınma şartlarının yakından incelendiği görülmektedir. Yapılan tüm bu çalışmalar çerçevesinde çeşitli çözüm önerileri sunularak sonuçların elde edilmesi amaçlanmıştır. Sayıca fazla büyük kentlere sahip, büyük burjuvaların ise sorunu yakıcı bir şekilde hissettiği İngiltere bünyesinde büyük bir faaliyet başlatılarak çalışan kesimin sağlık koşullarının yakından incelenmesi için bir tür komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonlar, belirli ölçüde etkili sayılabilecek yasaların temellerini oluşturmuştur. Her şey gibi bu yasa da kusursuz olarak nitelendirilmesi güç bir yasa olarak değerlendirilse de aynı doğrultuda yapılmış tüm girişimlerin çok ötesinde olmayı başarmıştır. Ancak kapitalist toplum düzenine bakıldığında, tedaviye ihtiyaç duyulan koşulların kendilerini büyük bir hızla tekrarlaması, İngiltere’de uygulanan tedavilerin neredeyse hiçbir şekilde ilerleme fırsatı bulamaması sonucunu doğurmuştur (Engels, 2022: 57-58).

Engels, konut kıtlığının nedenini ve ortaya çıkış hikayesini sorgularken iyi bir burjuva olan Bay Sax’ın yaklaşımlarından bahsetmektedir. Çalışan kesim tamamıyla ücretlere ve kendini var etme mücadelesine daha önemlisi hayatını idame ettirmek için gereken araçlara bağımlı olmaktadır. Makineleşmenin gelişimiyle birlikte işsizliğin artış gösterdiği ve böylece istihdamı sağlamamayan kişilerin bir çeşit birikime neden olduğu ve kentlere yığıldığını ifade etmektedir. Bu şartlar altında konut kıtlığı, rastlantı sonucu ortaya çıkan bir sonuç değil, beklenen bir son olarak gerçekleşmiştir (Engels, 2022: 61-62).

Engels, burjuvazinin ciddi bir sorunu haline gelmiş olan konut kıtlığının pratikteki çözümünün içler acısı olduğunu belirterek hastalıkların ve salgınların yayılma yerleri olan, işçilerin kaldığı elverişsiz şartların hakim olduğu o oyukların ortadan kaldırılması gerekirken yalnızca başka yerlere kaydırılması tercih edilmiştir. Dolayısıyla burada yaşayan kesim, kaydırıldıkları alana kendileriyle birlikte tüm salgınları da taşımaktadırlar. Engels, konut kıtlığı ve işçilerin kaderi ile yakından alakalı bir toplumsal sorununun tek başına çözümünü istemenin nafile bir çaba olduğunu düşünmektedir. Bu durumun çözümü Engels için, kapitalist üretim tarzının kaldırılması ile emek ve geçim araçlarına işçi sınıfı tarafından el koyulmasından geçmektedir (Engels, 2022: 101-102).

Engels, İngiltere’nin kırlarında yer alan her fabrikanın yanında fabrika ile eş zamanlı olarak işçi konutlarının kurulmasının bağlı kalınmış bir tür kural olduğunu açıklamaktadır. Fabrikaların yer aldığı köylerin birçoğu, ilerleyen zamanlarda etrafında fabrika kentlerinin kurulduğu bir tür çekirdek halini almıştır. Bu nedenle meydana gelen bu koloniler konut sorununa çözüm üretmekten ziyade, bulundukları yerlerde ortaya çıkan sorunların da en önemli nedenlerinden biri olmaktadır. Bununla birlikte sanayi ve sanayileşmenin anlamını 1848 yılından itibaren öğrenen Fransa ve Almanya’da durum çok daha farklı ilerlemektedir. Son derece büyük dökümhane ve fabrikalar kurulduktan sonra işçi konutlarının inşasına karar verilmiştir. Kırsal kesimlerde bulunan

sanayici kesimin çoğunluğu için, sıcak, yağmurlu, karlı ve son derece soğuk havalarda fabrikaya ve süreç sonunda akşam yeniden evlerine kilometrelerce yol gidilen bir sistem hakim olmaktadır. Bu durumun örneğini ise Fransa ve Alsace sınırlarında bulunan bölgelerde, Vestfalya'daki ırmakların kıyılarında görmek mümkündür. Engels'e göre Fransızlardaki bu cimrilığın benzeri bir durum Almanlarda da bulunmaktadır (Engels, 2022: 80).

Engels, konut sorununun burjuva çözümü noktasında mevcut itiraflardan da yola çıkarak kent-kır karşıtlığı sebebiyle başarısızlığa uğradığını düşünmektedir. Bu başarısızlık aynı zamanda konut sorununun düğüm noktasıdır. Dolayısıyla bu sorunun çözülebilmesi için kent-kır karşıtlığını ortadan kaldırma girişimi için yeterli bir dönüşümün olması gerekmektedir. Kent ve kır karşıtlığını kaldırmaktan son derece uzak olan kapitalist toplum, bu karşıtlığı her geçen gün daha da keskin bir hale dönüştürmektedir. Her toplumsal devrim, elindeki verilerle hareket etmek ve öne çıkan kötülöklere eldeki verilerle çözüm bulmak zorunda kalacaktır. Mülk sahibi sınıfların sahip olduğu lüks yapılar, bir kısmının kamulaştırılması ve kalan bölümlerin ise yerleştirme yapılması ile konut kıtlığının hızlı bir şekilde önüne geçilebilecektir (Engels, 2022: 72).

Engels, özellikle büyük kentleri işçi hareketinin doğduğu yerler olarak tanımlamaktadır. Burada işçiler, kendi koşullarını göz önünde bulundurarak o koşullar içerisinde bir tür savaş vermeye başlamışlardır. Özellikle proletarya ve burjuvazi arasındaki karşıtlık durumu, önce kentlerde göze çarpmaktadır. Dolayısıyla kentler ve bu kentlerin kamusal zeka üzerinde zorlayıcı bir faktör olarak görülmemesi durumu gerçekleşseydi işçi sınıfı muhtemelen bugünkünden çok daha az ilerleme kat etmiş olacaktı (Engels, 1997: 183). Engels'in bu açıklaması, büyük kentlerdeki karşıtlık ayrımını ve işçi sınıfının ilerleyişini çok net bir şekilde açıklamaktadır.

Marx'ın Kapital eserine bakıldığında, kapitalist toplumu tarihte görünür kılan etkenlerden biri de toprak mülkiyetindeki dönüşüm ve özgür olan işçinin mülksüzleştirme yoluyla öne çıkmasıdır. Kapitalizmin gelişiminde bu koşulun sağlanmasının mümkün olmadığı sömürgelerde ise daha sistemli bir sömürgecilik görölmektedir. Sömürge uygulayan hükümetin boş topraklara el koyması ve bu topraklara yapay fiyatlar biçmesi tüm bu koşulların yeniden sağlanmasını ve bu şekilde zengin olma hayali kuran sömürgelere giden işçilerin ise işçi olarak kalmaya devam etmeleri zorlu bir hale gelebilecektir (Marx, 2000: 736).

Engels'in İngiltere'de gelişim gösteren ve büyüyen sanayi kentleri hakkında kişisel gözlemlerini ve tecrübelerini kaleme aldığı eser, zaman içerisinde hem kent sosyolojisi için hem de kent üzerine yapılan araştırmalar için ilk eser olarak tanınmaktadır. Söz konusu eser bu yönü ile daima özel kalmayı başaran nadide bir eser olma özelliği taşımaktadır. Konut Sorunu eseri ile Engels, kendinden sonra gelen çalışmalar için de bir referans olmuş, bu çalışmalara fikirleriyle ışık tutmuştur. (Suda, 2019: 339).

Konut Sorunu'nda Engels'in neden sıkılmadan ve ısrarla kapitalist toplumun işçiyi topraktan kopardığını sevinçle aktardığı daha iyi anlaşılabilir. Bu sevinç büyük kentlere karşı değil, büyük kentler sayesinde gerçekleşmektedir (Gündoğan, 2018: 346). Engels'in bu eseri kaleme aldığı dönemden bugüne yaşanan değişiklikler her ne kadar farklılık gösterse de kapitalist bir sistem karşısında birçok sorun içerisinde konut sorununu da görmeye devam etmek son derece olası görünmektedir.

Tüm bu ifadelerden yola çıkarak hem konut açığını hem de konut fazlalığını bir arada görmek mümkündür. Bununla birlikte kapitalizmin konut sorununa çözüm sunabileceğini, işçi sınıfının ise bu sorunun üstesinden gelemeyeceğini ifade etmek de yanlış olmayacaktır. Konut sorunu görünürde tüm sınıfların sorunu gibi görünse de aslen işçi sınıfının birincil sorunlarından biridir. Buna rağmen bu fikirler henüz art-değer kuramı içerisinde yer edinememiştir. Engels'in siyasi polemikler esnasında farklı açılardan ele aldığı fikirler, kent kuramının temellerini atmak için yeterli güçte olsa da katkı Marx'la anlam bulacaktır (Gündoğan, 2018: 346).

Kaynakça

- Harvey, D., 2002, "Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı", içinde *20. Yüzyıl Kenti*, (der. ve çev.) Duru, B. & Alkan, A., s.147-172, İmge, Ankara.
- Engels, F. 2022, Konut Sorunu, (çev.) Özalp, E., Yordam Kitap, İstanbul.
- Engels, F. (1997). İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu. (Y. Fincancı, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2000). Kapital I. (A. Bilgi, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Suda, Zeynep E. (2019). Engels'in Kent Sosyolojisine Katkısı. *Madde, Diyalektik ve Toplum*, s. 339-340.
- Gündoğan Özdemir. (2019) Konut Sorunu: Engels'in Kent Kuramına Katkısı. *Madde, Diyalektik ve Toplum*, s. 346.

